

Το κάστρο της Ωριάς στην Κύθνο

Πρωτοβουλία διάσωσης Ναού Αγίας Τριάδας και πλευρικών παρεκκλησίων

Σύλλογος Φίλων Αρχαιολογικού Μουσείου Νήσου Κύθνου

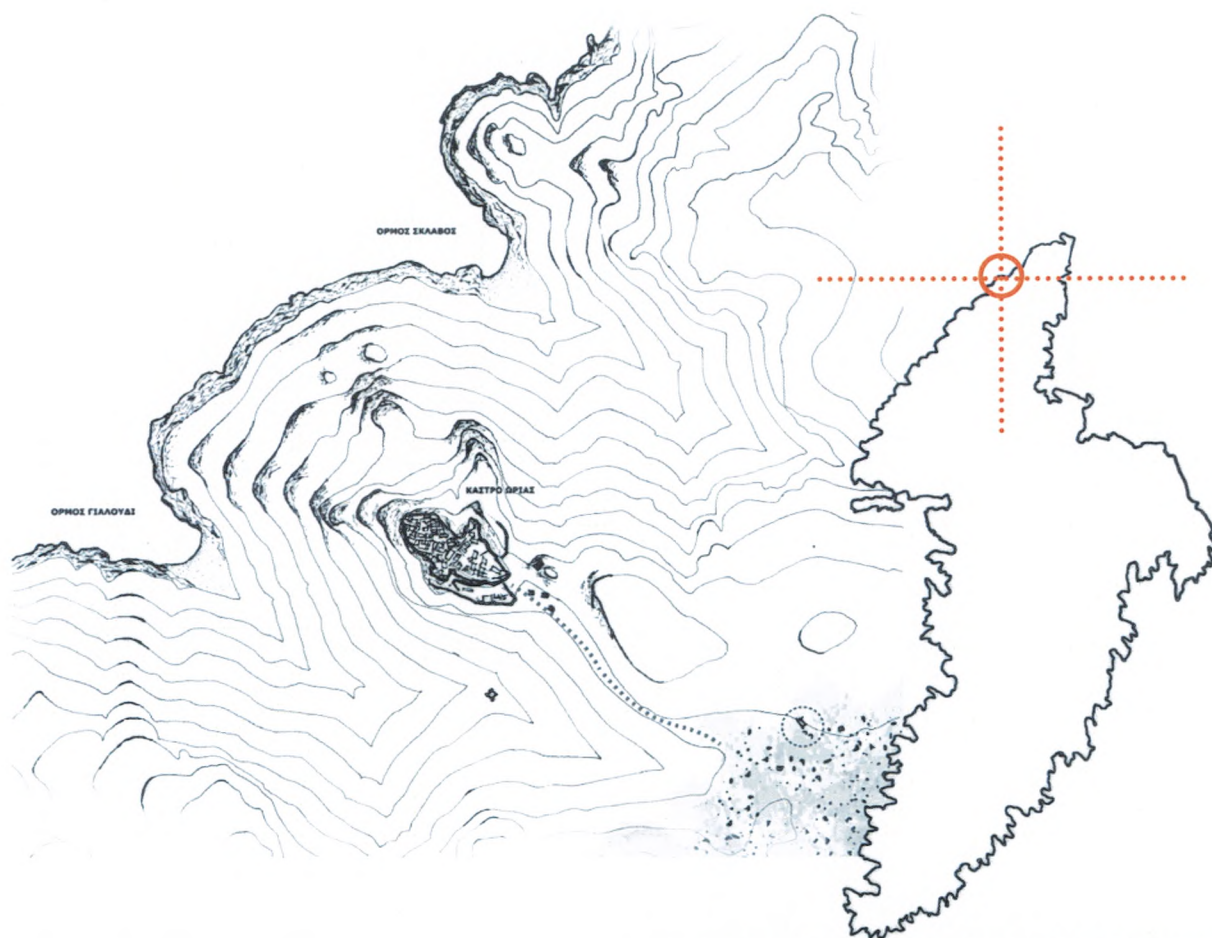
Ιανουάριος 2018

Σύνταξη κειμένου: Βελουδάκη Χριστιάννα

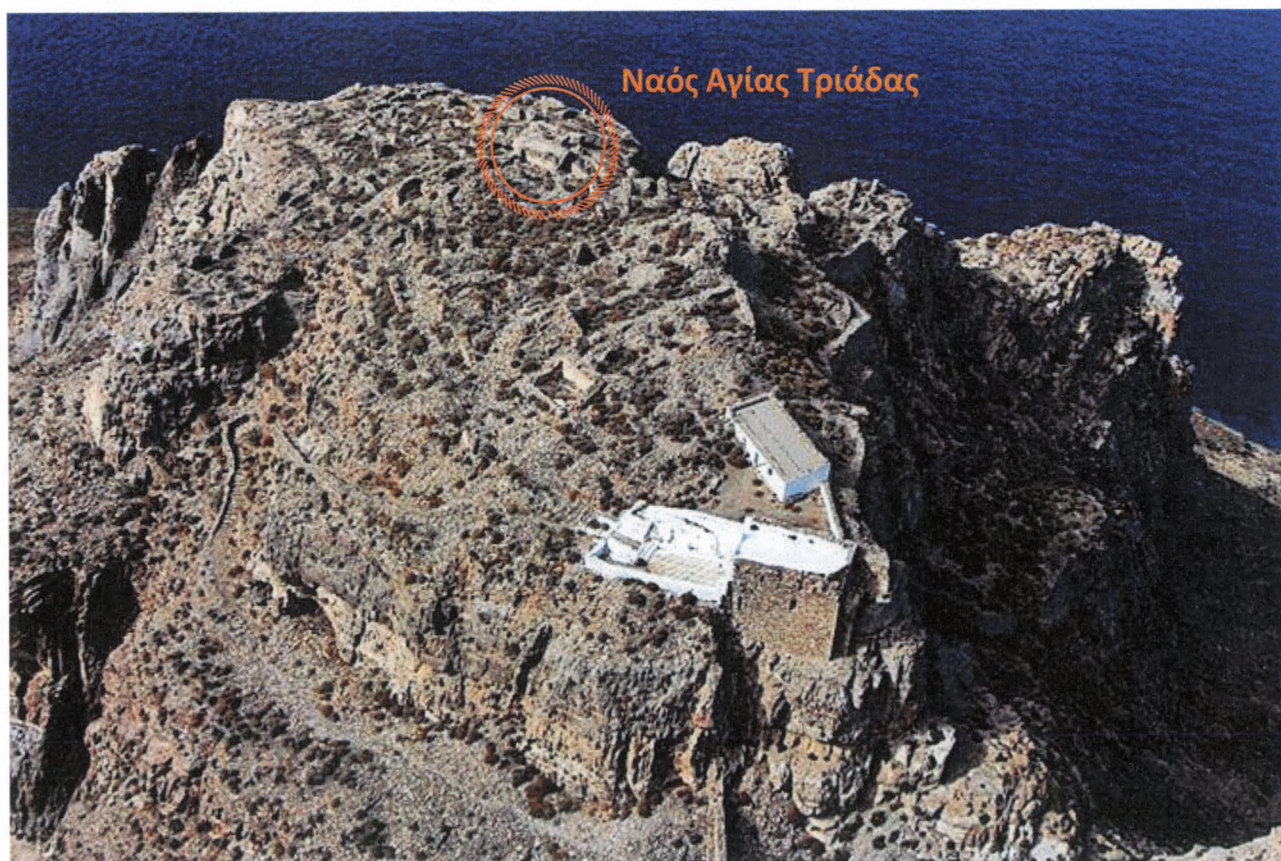
Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ, MSc Προστασία Μνημείων
Υποψήφια Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Εδιμβούργου

εικ. 1: άποψη του κάστρου της Ωριάς από τα νότια. φωτογραφία Χ. Βελουδάκη, 2013

εικ. 2: κάστρο της Ωριάς_ σχέδιο Χ. Βελουδάκη, 2013

εικ. 3: κάστρο της Ωριάς_ φωτογραφία από το διαδύκτιο

ΝΑΟΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΑΣ ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΩΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΘΝΟ

Α. Γενικά στοιχεία – Περιγραφή μνημείου

Το Κάστρο της Ωριάς βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο του νησιού της Κύθνου, σε μία απομονωμένη αλλά ιδιαίτερα εντυπωσιακή τοποθεσία, σε υψόμετρο 250 μ. από το επίπεδο της θάλασσας. Είναι χτισμένο πάνω σε μία φυσικά οχυρή χερσόνησο, ανάμεσα σε δύο υπήνεμους όρμους. Πρόκειται ουσιαστικά για μία μικρή, καλά οχυρωμένη πόλη με πυκνά διατεταγμένους οικίσκους, που καλύπτει μία έκταση 10.700 τμ. περίπου.

Είναι επίσης γνωστή με τις ονομασίες Κάστρο του Κατακέφαλου, Παλαιόκαστρο, Κάστρο της Ωριάς ή της Ωργιάς.

Η ακριβής χρονολογία ίδρυσης της πόλης δεν είναι γνωστή, καθώς στην περιοχή δεν έχουν πραγματοποιηθεί ακόμα συστηματικές αρχαιολογικές έρευνες ή άλλες σχετικές μελέτες. Οι πηγές την τοποθετούν στον 6^ο - 7^ο μ.Χ. αιώνα, όταν ο πληθυσμός μετά την καταστροφή της αρχαίας Κύθνου¹ κατέφυγε στη φυσικά οχυρή θέση του κάστρου, ιδρύοντας έτσι τη μεσαιωνική πρωτεύουσα του νησιού. Σε κάθε περίπτωση, η σημερινή μορφή του είναι αποτέλεσμα των βελτιώσεων και μετατροπών που επέφεραν οι Λατίνοι, στις αρχές του 13^{ου} αιώνα, μετά την 4^η Σταυροφορία και την ίδρυση του Δουκάτου του Αιγαίου (1207 μ.Χ.)².

Η εγκατάλειψή της Ωριάς τοποθετείται στον 16^ο αιώνα (1570 μ.Χ.)³, όταν η πόλη αλώθηκε από του Τούρκους. Οι επιζήσαντες της καταστροφής μετέφεραν τότε την πρωτεύουσα από το κάστρο στην ενδοχώρα του νησιού, στη θέση της σημερινής Χώρας (Μεσσαριά), και η περιοχή δεν κατοικήθηκε ξανά.

Σήμερα ο ερειπιώνας του κάστρου βρίσκεται πλήρως εγκαταλελειμμένος, εκτεθειμένος στη φθορά του χρόνου και στα φυσικά στοιχεία. Παρά το γεγονός ότι η ύπαρξη και η σημασία του αγνοείται εν πολλοίς, τόσο από το ευρύ κοινό όσο και από την επιστημονική κοινότητα, το κάστρο της Ωριάς είναι ένας από τους λίγους μεσαιωνικούς, κυκλαδίτικους, οχυρούς οικισμούς που έχει μείνει κατά βάση αναλλοίωτος, από τη στιγμή της άλωσής του μέχρι σήμερα. Αποτελεί δηλαδή ένα πολύτιμο τεκμήριο για την αυθεντική μορφή και τη διάταξη των οικισμών αυτών.

Τα τείχη του κάστρου περιλαμβάνουν περί τα 100 κτίσματα διαφόρων χρήσεων (δημόσια κτήρια, κατοικίες, εκκλησίες, δεξαμενές νερού κ.α.). Τα περισσότερα βρίσκονται σε ερειπειώδη μορφή, ωστόσο υπάρχουν και ορισμένα που διατηρούνται σε καλύτερη κατάσταση. Ένα από τα πλέον σημαντικά και καλύτερα διατηρούμενα κτίσματα είναι **ο ναός της Αγίας Τριάδας**.

Ναός Αγίας Τριάδας και πλευρικά παρεκκλήσια

Η εκκλησία μαζί με τα παρεκκλήσια που βρίσκονται εκατέρωθεν της και άλλα τρία κτίσματα, που υπάρχουν στη βόρεια και ανατολική πλευρά της, δημιουργούν μία ενότητα στο κέντρο περίπου του οικισμού. Πρόκειται μάλιστα για το μοναδικό σημείο, όπου είναι ευδιάκριτο το δίκτυο των δρόμων, καθώς τα κτίσματα διατηρούν μεγάλο μέρος του αρχικού τους ύψους.

¹ Α. Μαζαράκης Αινιάν, «Αρχαιολογία - Νησιά του Αιγαίου, Κύθνος», Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 2005, σελ. 246

² Α. Βάλληνδας, «Κυθνιακά», Ερμούπολις 1882, σελ. 74

³ Γ. Φιλιππαίος, «Σύντομη ιστορία της Κύθνου», Αθήνα 1998, σελ. 24-25

εικ. 4: Αγ. Τριάδα, άποψη από τα ΝΑ_ φωτογραφία Χ. Βελουδάκη, 2013

εικ. 5: Αγ. Τριάδα, δυτική όψη_ φωτογραφία Χ. Βελουδάκη, 2013

εικ. 6: Αγ. Τριάδα, εσωτερικό_ φωτογραφία Χ. Βελουδάκη, 2013

Ο ναός, στην πρώτη τουλάχιστον φάση του πρέπει να ήταν καθολικός, αν και ο Λατίνος άγιος, στον οποίο ήταν αφιερωμένος δεν είναι γνωστός. Ο Κύθνιος λόγιος Α. Βάλληνδας αναφέρει ότι ο ναός, χτισμένος σε αρχαίο φραγκικό ρυθμό, ήταν στις μέρες του (19^{ος} αι.) αφιερωμένος στην Αγία Τριάδα. Θεωρεί, μάλιστα, ότι επρόκειτο για τον καθεδρικό ναό του κάστρου.

Τα παρεκκλήσια είναι εμφανές ότι πρόκειται για μεταγενέστερες προσθήκες στο κυρίως ναό, χωρίς να είναι σαφές αν κτίστηκαν και τα δύο ταυτόχρονα ή όχι.

Η Αγία Τριάδα είναι από τα λίγα κτίσματα στο κάστρο που διατηρείται μέχρι τη στέγη του και διασώζει σημαντικά μορφολογικά και τυπολογικά στοιχεία των εκκλησιών της περιόδου. Ο ναός είναι μονόχωρος, με εσωτερικές διαστάσεις 7,12 x 3,20 μ. και καλύπτεται με οξυκόρυφο θόλο, ο οποίος εδράζεται πάνω σε δύο τόξα.

Η είσοδος γινόταν από κεντρική θύρα, στη δυτική πλευρά. Ο χώρος του ιερού χωρίζεται σήμερα από τον υπόλοιπο ναό με πρόχειρα δομημένη ξερολιθιά που φαίνεται να είναι προσθήκη των τελευταίων ετών. Η Αγία Τράπεζα, μία λίθινη, ορθογώνια πλάκα πάνω σε ημικυκλική βάση, σώζεται ακόμα στη θέση της. Εξωτερικά η κόγχη του ιερού προβάλλει με τη μορφή ημικυκλίου. Ενδιαφέρον έχει η διαμόρφωση ενός μικρού ανοίγματος, το οποίο είναι ένα από τα ελάχιστα σωζόμενα ανοίγματα στον οικισμό που μάλιστα διατηρεί ακέραια τα διακοσμητικά στοιχεία του. Ο ναός διατηρεί και τμήμα του εξωτερικού επιχρίσματος.

Το πλέον ενδιαφέρον όμως στοιχείο της Αγίας Τριάδας είναι οι τοιχογραφίες που σώζει στο εσωτερικό της. Αν και σήμερα, λόγω της έλλειψης συντήρησης, έχουν αποκολληθεί στο μεγαλύτερο μέρος τους, φαίνεται ότι ο ναός ήταν κατάκοσμος από τοιχογραφίες βυζαντινής τεχνοτροπίας. Όσες από αυτές σώζονται έχουν ξεθωριάσει με αποτέλεσμα οι παραστάσεις να μη διακρίνονται εύκολα.

Σήμερα ο ναός βρίσκεται σε κακή κατάσταση, καθώς η κατάρρευση έχει ήδη ξεκινήσει. Ο δυτικός τοίχος και τμήμα του υπερκείμενου θόλου έχουν καταπέσει, ενώ σε πλήρη αποδιοργάνωση βρίσκεται και η λιθοδομή στο ανώτερο σημείο της κόγχης του ιερού.

Όσον αφορά στα παρεκκλήσια η κατάρρευση έχει προχωρήσει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω θεωρείται επιτακτική η ανάγκη διάσωσης και αποκατάστασης του συγκροτήματος της Αγίας Τριάδας, δεδομένου ότι αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα του κάστρου της Ωριάς αλλά και της μεσαιωνικής ιστορίας της Κύθνου εν γένει.

** Τα παραπάνω στοιχεία προέρχονται από τη διπλωματική εργασία με τίτλο 'Το κάστρο της Ωριάς στην Κύθνο' που εκπονήθηκε από τη Χ. Βελουδάκη στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος του ΕΜΠ Προστασία Μνημείων: Κατεύθυνση Α', Συντήρηση και Αποκατάσταση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων το έτος 2013 - 2014*

Πορεία περιήγησης - ενημερωτικές πινακίδες

Προκειμένου το μνημείο να καταστεί ευκολότερα προσβάσιμο στο ευρύ κοινό, τους κατοίκους αλλά και τους επισκέπτες του κάστρου θεωρούμε ότι θα ήταν απαραίτητη η διαμόρφωση μίας **πορείας επίσκεψης - περιήγησης**. Σήμερα η πρόσβαση είναι σχετικά δύσκολη λόγω των λιθοσωρών και της βλάστησης.

εικ. 7: Αγ. Τριάδα, εσωτερικό_ φωτογραφία Μ. Παπαμακάριος, 2017

εικ. 8: Αγ. Τριάδα, τοιχογραφίες_ φωτογραφία Χ. Βελουδάκη, 2013

εικ. 9: Αγ. Τριάδα, τοιχογραφίες_ φωτογραφία Χ. Βελουδάκη, 2013

Όπως αναφέρθηκε ήδη η Αγ. Τριάδα βρίσκεται σε κεντρικό σημείο του οικισμού, επί του κεντρικού δρόμου που διέτρεχε το κάστρο από ανατολή προς δύση. Η πορεία περιήγησης, εκτός του ότι θα εξασφάλιζε την ασφαλή μετάβαση στο ναό, θα μπορούσε επιπλέον να διαμορφωθεί με τρόπο ώστε να ξεναγεί τους επισκέπτες στα πλέον ενδιαφέροντα, αξιόλογα και αντιπροσωπευτικά σημεία του κάστρου της Ωριάς.

Σκοπός θα είναι το κοινό να αντιλαμβάνεται το δυνατόν καλύτερα τον τεχνητό αλλά και τον περιβάλλοντα χώρο του κάστρου και να αποκομίζει τη συνολική αίσθηση του οχυρού οικισμού, της κλίμακας του και των συνθηκών που επικρατούσαν την εποχή της λειτουργίας του.

Ενημερωτικές πινακίδες τοποθετημένες σε καίρια σημεία θα διευκόλυναν περαιτέρω την περιήγηση στο μεσαιωνικό παρελθόν της Κύθνου.

B. Περιγραφή μελετών για τη διάσωση και αποκατάσταση του Ναού της Αγίας Τριάδας

Για την αποκατάσταση του συγκροτήματος της Αγ. Τριάδας είναι απαραίτητη η εκπόνηση τοπογραφικής, αρχιτεκτονικής και στατικής μελέτης, καθώς και μελέτης για τη συντήρηση των τοιχογραφιών.

Η παρούσα πρόταση αφορά στην εκπόνηση της τοπογραφικής, αρχιτεκτονικής και στατικής μελέτης που θα περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

1. ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

- Τοπογραφική υποστήριξη της αρχιτεκτονικής και στατικής μελέτης με οριζοντιογραφική και υψομετρική αποτύπωση του ναού, των παρεκκλησίων και του άμεσου περιβάλλοντος χώρου.
- Σύνταξη εξαρτημένου τοπογραφικού σχεδίου κατά ΕΓΣΑ'87

2. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

- Ιστορική και φωτογραφική τεκμηρίωση
- Σχεδιαστική αποτύπωση των όψεων, κατόψεων και αντιπροσωπευτικών τομών
- Κατασκευαστική τεκμηρίωση και ανάλυση δομικού συστήματος
- Καταγραφή παθολογίας και αποτίμηση υφιστάμενης κατάστασης
- Διερεύνηση πιθανών φάσεων κατασκευής και περιγραφή τους
- Σύνταξη – σχεδιασμός προτάσεων επέμβασης και αρχιτεκτονικής αποκατάστασης

3. ΣΤΑΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

- Κατασκευαστική τεκμηρίωση και ανάλυση φέροντος οργανισμού
- Καταγραφή και αποτίμηση παθολογίας
- Έλεγχος υφιστάμενης κατάστασης κτιρίου μέσω διαγνωστικών εργασιών (έλεγχος και τεκμηρίωση υλικών) και μαθηματικό μοντέλο του κτιρίου
- Πρόταση αποκατάστασης σύμφωνα με την αρχιτεκτονική μελέτη, έλεγχος πρότασης (μαθηματικό μοντέλο)

Γ. Προϋπολογισμός μελετών

Για τις παραπάνω μελέτες παραθέτουμε ενδεικτικό προϋπολογισμό:

Τοπογραφική μελέτη: 1.800,00 ευρώ, μη συμπεριλαμβανομένου του αναλογούντος ΦΠΑ

Αρχιτεκτονική μελέτη: 5.000,00 ευρώ, μη συμπεριλαμβανομένου του αναλογούντος ΦΠΑ

Στατική μελέτη: 3.500,00 ευρώ, μη συμπεριλαμβανομένου του αναλογούντος ΦΠΑ